

Eğitim Fakültesi Dergisi

<http://kutuphane.uludag.edu.tr/Univder/uufader.htm>

Çocuk Edebiyatı ve Çocuk Kitapları*

İnci Enginün

*Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi (Emekli)
enginun@isbank.net.tr*

Sizler geleceğin öğretmenlerisiniz ve ben, öğretmenliğin ne kadar kutsal olduğunu söylemeyeceğim. Bazı kelimeler o kadar çok kullanılıyor ki zamanla anlamlarını kaybetmeye başlıyorlar. Sizler, öğretmenliğin ne kadar doyurucu bir meslek olduğunu hayatınızın her safhasında görüyorsunuz. Bu, başka mesleklerde yaşanabilecek bir duygu değil. Ben, her mesleğin kutsal olduğuna inanıyorum. Çünkü insanın seçtiği meslek bütün hayatını doldurur. Hayatımıza, mesleğimiz anlam kazandırır. Yani mesleğimiz sadece yiyip içmemizi, geçimimizi sağlayacak bir araç değildir. Bunun dışında bize bir tatmin duygusu, bir doygunluk da vermesi beklenir mesleklerden ve mesleğini kendi hür iradesiyle, severek seçmiş ve yapan insanlar buna mutlaka ulaşırlar. Fakat ben, öğretmenlik mesleğinin gerçekten çok özel bir anlamının olduğuna inanıyorum. Öğretmenlik öyle bir meslek ki, ben meşhur olacağım, ben öğrencilerim tarafından sevileceğim, günün birinde benim hakkımda böyle düşünecekler diye başlarsanız, hiç bir şey olmazsınız. Ama severek seçtiğiniz mesleğin hakkını verirsiniz, yıllar sonra, duyduklarınız karşısında ben de neymişim diyorsunuz. Bu çok büyük bir tatmin. Dilerim hepimiz, ilerde öğretmenlik mesleğini seçmiş olmaktan ötürü hiç pişman olmazsınız ve benim burada hissettiğim duyguları siz de günün birinde yaşarsınız.

Bugün size çocuk edebiyatı hakkında bir konuşma yapmak üzere burada bulunuyorum, fakat bir konferans vermekten, klasikleşmiş sözlerden çok, sizin bir parçacık düşüncelerinizi sarsmak, sizi belki de ters yönden bakmaya

yöneltmek amacıyla bir şeyler söyleyeceğim. Bu sistemli bir konferans olmaktan çok, sizi biraz serbest bir şekilde düşünmeye sevk etmek amacını taşıyor. Çocuk edebiyatının bugünkü meseleleri nelerdir? Çocuk edebiyatı dediğimiz zaman neleri düşünmemiz, nelerle bağlantı kurmamız lazım? Çocuk edebiyatı dediğimiz zaman çok basit bir şeyden bahsediyoruz sanıyor çoğu kimse. Halbuki çocuk edebiyatı inanılmayacak kadar karmaşık bir konu. İnsanın söz konusu olduğu her yerde karışıklık değil, ama mutlaka karmaşıklık mevcuttur. Çocuk edebiyatı sadece güzel sanatların işi midir? Anneannelerimiz, babaannelerimiz, ninelerimiz bize masal anlatırken, hiç de bir güzel sanat icra etmek amacıyla bunu yapmıyorlar. Veyahut radyolarda masal anlatanlar sadece güzel sanatların bir kolunu icra etmek amacıyla değiller. Üstelik onlar bu işleriyle hayatlarını kazanıyorlar. Şu halde ilk anda iktisatla sevginin bağlantısını kuruyoruz. Biz, mesleğimiz icabı edebiyat alanından geldiğimiz için çocuk edebiyatı dediğimizde, çocuk edebiyatına mutlaka edebiyat açısından bakıyoruz. Yani diyoruz ki çocuk dili bu vasıta ile öğrenir. Şu halde çocuk edebiyatında dilin etkili, doğru ve güzel kullanılması, hayal gücünü geliştirmesi lazım diyoruz. Onun için de bir takım benzetmelerde bulunuyoruz. Veyahut ancak tahlil ettiğimiz zaman anlamına ulaştığımız bazı basmakalıp klişelerle masalarda karşılaşılıyor. Sonra bu masaları dinlerken, çocuğun düşünme melekelerini geliştirmesini, eğlendirmesini de istiyoruz. Hem eğlensin hem eğitsin diyoruz. Bu noktaya ulaştığımızda iş hayli basitleşmiş gibi görünüyor. Halbuki çocuk eserlerini incelemeye başladığımız zaman, bunun ne kadar çileli bir iş olduğunu anlıyoruz. Bunu çocuk edebiyatıyla uğraşan meslektaşlarımız iyi bilirler. En basit sözler bile tahlil edilmeye muhtaçtır. Nasıl başlar masallar hatırlayın: “Bir varmış, bir yokmuş.” Bu anlamsız gibi görünen söz, hayatın kendisidir zaten. Hayat bir var bir yok. Yılların nasıl geçtiğini insan anlayamıyor. Günler inanılmaz bir hızla geçiyor. Şu halde gerçekten bir var bir yok. Anlatacaklarımız da böyle. Bize masalın daha ilk cümlesi hayattaki geçiciliği ve değişmeyi hissettiriyor: “Bir varmış, bir yokmuş.” Arkasından ne geliyor, “evvel zaman içinde kalbur saman içinde.” Bu ne demektir! Müthiş bir bolluk var. Samanı ayıklamak bile mümkün değil. Kalbur samanın içinde kalmış. Onun içersinden masalcı büyük bir maharetle bir küçük küçük saman parçasını bize masal diye yutturuyor. Yani masalcı diyor ki “sakın benim bu söylediklerime inanmayın, benim anlattıklarımın hepsi hem gerçektir hem hayaldir” veyahut gerçek dışı bir şeydir. Giriş cümlesinde dinleyicilerini uyarsa da, hayalle gerçeği ilk anda masalcı karıştırıyor. Karıştırınca bizim kafamız da karışıyor. Tabii çocuk çok seviniyor. Bunlar birbirine zıt sözler ve çocuk, anlamını çözemesi de kelime ve ek tekrarlarının oluşturduğu ahenkten hoşlanıyor. Dikkat ederseniz bunlarda bir ritim de var. Bunlara biz tekerleme diyoruz. Tekerleme masalarda çok

önemli bir araçtır. Türk Halk Edebiyatı'nın önemli araştırmacılarından Pertev Naili Boratav birisine masal anlatıyor. Zevkle dinliyor. Metni kaydediyor. Kayıt cihazındaki metni daha sonra yazıya geçirip okuyunca, anlatıcının ne kadar çok "dedi" kelimesini kullandığını görüyor. Bu "dedi"ler onun kulağını tırmalıyor. Halbuki masalı dinlerken hiç fark etmemiştir. İşte ilk icra edilişyle sanatkarlık burada ortaya çıkıyor, yazıya geçtiği zaman masal ölüyor. Masal sözlü kültüre aittir. Mutlaka anlatılması ve güzel anlatılması lazımdır. Bu yüzden bazı Halk Edebiyatı araştırmacıları diyorlar ki: Masallar veya halk hikâyeleri mutlak suretle her anlatılışında farklı bir esermiş gibi değerlendirilmelidir. Bunun için de tek bir metin ortaya çıkarılamaz tezini savunuyorlar.

Masalarda başka neler var? Çok önemli gördüğüm bir iki noktayı zikretmek istiyorum. Üç kardeş yola çıkarlar. Üç yol ağzına gelirler. Dört değildir yol. Her biri bir yolu seçer. Hangisi başarılı? Bir tanesi başarır. Yani insanoğlu için karşısına çıkan fırsatları değerlendirip, başarılı olmak ancak üçte bir oranında gerçekleşir. Doğru mudur? Hayatta herkes başarılı olabilir mi? Hayır olmaz. Masalcı bize aslında en acı gerçekleri söylüyor. Biz farkında değiliz. Masal dinlerken neyin peşine düşüyoruz? Başarılı olanın peşine düşüyoruz. Ötekiler bizi hiç mi hiç ilgilendirmiyor. Onları kurtlar mı yedi, kuyuya mı düştüler? Hiç onlarla ilgilenmiyoruz. Çünkü masallar başarılının peşinde giderler. Tıpkı hayatta olduğu gibi. Sonuna geliyoruz masalın. Masalcı diyor ki “herkes mutlu oluyor.” Masalcının asıl demek istediği, masaldan arta kalanlar mutlu oluyor. Arkasından “gökten üç elma düştü” diyor. Peki, bu üç elma nasıl bölüşülecek? Birisi, olayları yaşayan masal kahramanlarına. Buna bir itirazımız yok. İkincisi masalı anlatanın, üçüncüsü hepimizin, bütün dinleyenlerin başına. Nasıl bir eşitlik bu? Masallar eşitlik, eşitliği savunur diyoruz ama masalda eşitlik yoktur aslında. Hayatın insafsız yüzüyle biz, ilk önce masalarda karşılaşırız. Ama masaları büyüdükten sonra okumuyoruz. Çocukken bize yaşattıkları eğlenceli dakikaları yeterli buluyoruz. Çocuklar da masal aleminin büyüüne kapılıyor ve eğleniyorlar. Belki oradan pek az ahlakî öğütler çıkarıyorlar kendilerine. Peki çocuk için masalda önemli olan nedir? Eğlenmek birincisi. Tabi her çocuk için değişebilir bu ama çocuklara eğer önceden bir şeyler öğretmeyip onların masum bir şekilde cevap vermesini isterseniz, bu yüzde doksan dokuz eğlenmek olacaktır. Çok güzel, hoş anlattın diyeceklerdir. Eğlence ve oyun çocuk için çok önemlidir. Onu hayata hazırlayan hareket noktasıdır. Peki büyükler için öyle değil mi? Büyükler sadece ciddi şeylerle mi uğraşırlar? Eğer büyükleriniz size böyle şeyler söylüyorsa kesinlikle yalan söylüyorlar. Televizyonda büyüklerinizin hangi programları seyrettiğine dikkat edin bakalım. Acaba çocukluklarından beri zevkleri, tercihleri

değişmiş mi? Bu sorunun cevabı muhtemelen, “hayır” olacaktır. Çocuklar televizyonda en çok reklamları seyrederek. Neden? Çok hareketli, çok kısa, mutlaka bir şey söylüyor ve mutlaka güldürecek bir şey var. Ayrıca çok gürültülü. Bazen bakıyorum ben, büyükler kendi aralarında konuşurlarken, bu reklamlara öyle geniş yer ayırıyorlar ki, onlardan bayağı etkilendikleri anlaşılıyor. Eğer büyükler bu işleri biraz ciddiye almış olsalardı zaten magazin kültürü günümüzde böyle parlar ve her şeyin önüne geçer miydi? Şu halde çocuğu suçlamamıza hiç gerek yok. İster kendisi okusun, ister kendisine okunsun çocuk, okunan şeylerde ilk önce eğlence arar.

Çocuk ne kadar erken öğrenmeye başlarsa o kadar iyi olur. Çünkü çocuğun hafızası bomboş bir kayıt cihazı gibidir ve oraya neyi kaydederseniz onlar kalacaktır. Mutlaka bir şeyler kaydedilecektir. Hiç bir şey koymasanız korna seslerini taklide başlayacaktır çocuk, çünkü en çok onları duymaktadır. İşte bundan dolayı eğlence ile bilgilendirmenin, yani öğretmenin aynı zamanda başlaması kaçınılmaz oluyor. Ben şahsen çocuk edebiyatı deyince çocuğa verilmesi gereken bilginin onun yaş seviyesine göre düzenlenmesini anlıyorum. Çocuk kaç kelime ile konuşuyorsa, okuyacağı kitapları ona göre düzenlemek lazım. Tabi bu çok tartışmalı bir nokta. Çocuk kaç tane ve hangi kelimeleri bilir? Bu çocuğun yetiştiği çevreye ve ailesinin kültür seviyesine göre değişir. Fakat en önemli özellik çocuğun büyük şehirde mi, küçük şehirde mi, yoksa bir köyde mi yaşadığıdır? Bir köylü çocuğunun bildiği kelimeleri büyük şehirde yaşayan çocuk bilmez. Tıpkı büyük şehirde yaşayanın bildiği kelimeleri köydeki çocuğun bilmemesi gibi. Şu halde ne oluyor? Eğer biz çocuklar için ortak bir kitap yazarsak, bütün bu kelimeleri bu çocuklar bilmelidir dersek, çocuklara belki de ömür boyunca hiç kullanmayacakları kelimeleri zorla öğretmiş oluruz ki buna lüzum yoktur. Burada kim neye karar verecek? İşte burada yazarın rolü ön plana çıkıyor. Bunu ayarlayacak olan yazardır. Bir de tabi şehirdeki çocuklarla köylerdeki çocuklar arasında yaşayış tarzından doğan farklılıklar var. Hocamız merhum Mehmet Kaplan'ın bir komşusunun çok şirin, beş-altı yaşlarında bir çocuğu vardı. Bir gün bahçede bir kuzu görüyor. Çocuk o kadar şaşırıyor ki “a bunu kim yaptı” diyor. Düşünün çocuk için doğmak falan söz konusu değildir. Şehirde olan her şey, yapılan bir şeydir. Kullanılan kelimeye burada dikkat edin. Aynı şeyi ben çocuklarda denemiştım. “Çadırda kim yaşar kızım?” diye sorduğumda, şu cevabı aldım: “Kızılderililer yaşar.” Siz istediğiniz kadar tarih derslerinde Osmanlı çadırlarının ihtişamından bahsedin. İsteddiğiniz kadar kamp çadırlarından bahsedin. Hiç birisi çocuk için önemli değil. Şu anda Kızılderili filmleri revaçtadır ve çocuk çadırla Kızılderiliyi birleştirilmektedir. Aynı durumla masalları anlatırken de karşılaşırız. Yine masal anlattığım bir çocuktan masalı bir de kendisinin anlatmasını istediğimde

“açıl sofram açıl” sözüne gelene kadar, masalı aynen tekrarladı. “Açıl sofram açıl” yerine ise “Açıl masam açıl” dedi. Çocuk sofraya yerine masada yemek yiyor. Şu halde sofraya kelimesi çocuk için ölmüş demektir. Onu biz kullandığımızda çocuğun kafasında bir boşluk kalıyor.

Günümüzde televizyon hem çocukların, hem de yetişkinlerin hayatında bir numaralı etkiye sahip. Çocukları televizyon başında bıraksanız 24 saat oturabilirler. Bunun onların beyninin gelişmesinde ne gibi sorunlar yaratabileceğini ileride göreceğiz. Her alet gibi onun da hem iyi hem de kötü tarafları var. Çocuk acaba ne okumak istiyor? Ne öğrenmek istiyor? Bunu da bilemezsiniz. Çocuk sadece kendisine verilenleri alan bir varlık değildir. Tepki de gösterir zaman zaman. Bazı şeyler eklemek ister. Mesela hatırlıyorum, yine ben bir çocuğu masal anlatırken eline bir bibloyu aldı. “Bu da hasta olsun olur mu?” dedi. “Niye hasta olsun ki kızım, burası çok güzel, sağlıklı insanların olduğu bir bahçe hastanın ne işi var burada.” dedim. Çocuk, “Olsun, o da hasta olsun. Ben ona bakarım,” dedi. Çünkü çocuğun evinde hep yaşlı bir hasta vardı. Sürekli olarak hastalık o evin havasındaydı. Çocuk masalda, hasta görmezse sanki sevdiği o hasta insana ihanet etmiş gibi hissediyordu. Çocuğun o küçücük kafasından neler geçtiğini bilmiyoruz ki. Bunların çok ciddi olarak incelenmesi lazım. Televizyon bizi sürekli bir bilgi yağmuruna tutuyor. Haberlerde duyduğlarımız, belki bizi ilgilendirmeyen, belki birinci derecede bizi ilgilendiren konular. Fakat tekrarlı tekrarlı bizi bıktırdıkları için ilgimizin uzaklaştığı konular. Neler yok ki saatlerimizi geçirdiğimiz bu kutuda. Günümüzün postmodern edebiyat anlayışı biraz da televizyonun getirdiği bir anlayıştır. Bizi bombardıman altında bırakıyor. Bir yerde barış oluyor. Diğer yerde barış konuşmaları, öteki tarafta insanlar denize gidiyor, beriki tarafta çığ düşmüş, insanlar ölmüş. Bunların hepsini on beş dakikalık bir haber programında dinleyebilirsiniz. Hatta daha da ileriye gidiyor, siz afiyetle yemeğinizi yerken, bir taraftan bir sahnede bir adamın kolunu kırıyorlar, ötekini de kafasını patlatıyorlar. Kanlar yerlere akıyor. Onu biraz daha belirtmek için tekrar tekrar aynı sahneyi gösteriyorlar. Siz afiyetle hem yemeğini yiyorsunuz, hem “vah vah” diyorsunuz. Bu, insanlığın öldüğünü, insanların duygularının tamamıyla köreldiğini gösteren en tipik sahnelerden birisi. İnsanlar bunları yaparken hiçbir zaman o televizyonun bir düşmesi olduğunu hatırlamıyorlar. Televizyonun konuşması veya susmasının kendi elimizde olduğunu, sadece parmağımızın ufak bir hareketiyle susabileceğini hatırlasak çocuklarımızı da büyük sıkıntılardan kurtarabiliriz. Yıllar önce bir cumartesi günü tiyatro dersi yapıyorduk. Marmara Üniversitesi'nin yeni kurulduğu yıllardaydı. Öğrenciler çalıştılar ve karınları acıktı, yemek yemeye gittiler. Çocuklar geciktiler, merak ettim. Cumartesi günüydü, onların

sorumluğunu yüklenmişim. Neredeyse çıkıp arayacaktım. Çocuklar geldiklerinde, hepsi pençe pençe kızarmıştılar ve çok heyecanlıydılar. Neredeydiniz deyince cevapları şu oldu: “Bir otomobil yaşlı bir adama çarptı.” Ve anlattılar. O kadar dehşet verici sahneleri o kadar rahat anlatıyorlardı ki. Adamın beyninin nasıl dağıldığını, adamın nasıl yere yıkıldığını. O gün, “nereye gidiyoruz?” sorusunu sordum kendi kendime. Çünkü böyle bir olayı böyle rahatlıkla anlatmak inanılmayacak kadar dehşet vermişti bana. Televizyonun marifetlerinden birisiydi bu tabii. Bizi o kadar alıştırdı ki dehşete, artık her şeye olabilir diye bakıyoruz, zararı kendimize değilse önemi de yoktur havasına kapıldık. Modern hayatın, teknik medeniyetin gücü bizim önümüze her şeyi yığıyor. Bu yığın içersinden bize lazım olanları nasıl seçeceğiz? Seçici olmak için bizim bir takım değer hükümlerine ve edebiyat zevkine sahip olmamız lazım. Bunun teşekkül edebilmesi için çocukların masallarla eğitilmesini şart görüyorum.

Yine masallara dönelim. Masalda başarılı olan genellikle küçük kardeştir. Çünkü büyüklerinden istifade eder çoğunlukla. Kocaman bir saray vardır. Sarayın kapısı kapalıdır. Sarayın kapısının önünde iki tane nöbetçi vardır. Bir at ve bir it. Atın önünde et, itin önünde ot vardır. Çocuk, atın et, itin ot yemeyeceğini bilir ve yerlerini değiştirir. Şu halde, masal kahramanının işi yoluna koymasını bilmesi lazımdır. Masal kahramanı doğru hareket ettiği için ya zor durumda bulunan prensesi kurtarır veyahut da Üç Turuncu masalında olduğu gibi üç turuncu alır. Masal kahramanına, üç turuncuları susuz yerde kesmemesi gerektiği söylenmiştir. Ne yapar? Çok susamış olduğu için susuz bir yerde kesiverir. Turuncun içinden bir kız çıkar: “Aman şehzadem su” der. Şehzade suyu bulamadığı için bu kız ölür. İkincisinde biraz bulanık bir suyun başında keser turuncu. Su yetmez o da ölür. Kaldı elde tek turuncu. Artık sabreder. İnsanoğlunun başarıya ulaşması için mutlaka sabırlı olması ve başına gelen felaketlerden ders alması lazımdır. Masalci bize hiç bu sözleri söylemez. Sadece, bu olayları naklederek hem şehzadenin nasıl eğitildiğini anlatır hem de dinleyicisini eğitir. Nihayet suyun başında üçüncü turuncu da kestiğinde şehzade güzel kıza kavuşur. Kız suyu içer, hayata kavuşur. Peki bu masalı feminist açıdan yorumlamaya kalkarsak doğru olur mu, olmaz mı? Kesinlikle doğru olur. Çünkü zavallı şehzade üç kadımla beraber ne yapacak? Ona bir tane lazım. O halde öteki ikisinin feda edilmesi gerekiyor. Bu son derece önemli bir ayrıntı. Masallar çok eski zamanlarda teşekkül etmiştir. Onların tek eşliliği teşvik ettiğini, bu örnekten anlayabilirsiniz. Buradan başka bir noktaya geçelim. Masallar asıl kadınlar arasında anlatılır. Kadınlar arasında anlatılan masallarda, kadınların dilekleri ön plandadır. Görüyorsunuz ki eğer doğru soruyu sormasını bilirsek basit bir masala bile inanamayacağımız modern yorumlar getirilebilir.

Günümüzde basın ve özellikle televizyonun zararlı bir yanı da, beyinleri yabancı kültürle doldurması. Gelecekte, tamamen kendi kültürümüze yabancı bir gençlikle karşı karşıya kalacağız. Az önce örneklerini vermiştim. Şimdi Harry Potter serisinden söz etmek istiyorum. Büyülü kelimeyiz eğlenmek. Aslında ben bu seriyi okuyamadım çünkü büyücülükten vesairenden hiç hoşlanmam. Fakat mutlaka okumam gerektiğini düşünüyorum. Çocuk edebiyatıyla ilgili bu konuşma istendiği zaman bu kitabı okumamış olmaktan dolayı eksiklik hissettim. Derslerde sizler bile yüz sayfalık bir kitabı bir hafta içerisinde okumaya üşenirken, o kocaman ciltleri okumaktan, minicik çocuklar üşenmiyorlar. Bu nasıl oluyor? İşte yine o büyülü kelime ile karşılaşırız: Eğlendirici. Peki ama çocuklar için eğlendirici olan o kitaplarda İngiliz kültürünün hangi unsurları gizli? İçinde bize yabancı hangi unsurlar var? Bunların ciddi olarak incelenmesi gerekmektedir.

Günümüzde televizyon ve radyo vasıtasıyla –radyo artık geri planda kaldı– sözlü kültür ön plana geçmekte. Halk destanları, hikayeleri eskiden günler, geceler boyu insanları sürüklermiş. Günümüzde belki o meddahları dinlemeye tahammül edemeyiz. Çünkü meddahlar, o dönemin ihtiyacına cevap veriyordu. O günlerin destancısının yerini bugün radyo ve televizyon aldı. Yeni destancımız onlar bizim. Şu halde radyo ve televizyonun da her toplumun kendisine uygun malzemeyle desteklenmesi lazım. Çocuk eğitimi ve edebiyatı üzerinde çalışanların bu konuyu büyük bir dikkatle incelemeleri gerekmektedir.

Büyüklerin zevkleri zamanla nasıl değişiyorsa, çocukların da zevkleri değişiyor. Örneklerini az önce vermiştim. Bu değişim, eski metinlerden çocuklar için seçim yapmamızı çok zorlaştırıyor. Öyle ki metinlerden seçim yerine eski metinleri yeniden yazılması gerekecek. Bu, yazarlarımıza çok önemli bir görev yüklemektedir. Eskiden sadece sözlü kültürün geçerli olduğu günlerde bu iş daha kolaydı. Yani aile büyüklerini zaten çocuk tanıyor. Onun nasıl konuştuğunu biliyor. Konuşurken sorulu cevaplı zevkli bir hava içinde, çocuk büyüğünü dinliyordu. Masal anlatıcısı da çocuğun yüzündeki değişmelerden masala gerekli eklemeleri, çıkarmaları yapıyordu. Onu üzmeyecek, rencide etmeyecek veyahut onu ıslah edecek ufak tefek şeyler eklemek mümkündü. Halbuki şimdi artık televizyon kanalındaki süslü kıyafetli, çok şık hanımlar, bin bir cilve ile konuşan insanlar evdeki ninelerin, anneannelerin büyüsunü söndürmüşe benziyor.

Vahşetin günümüzde sıradan olaylar haline geldiğini söyledik. Peki eski masalarda vahşet yok mu? Olmaz mı? Masalların sonunda kötü kahramanların payına ne düşer? Kırk katır mı, kırk satır mı? Ne demektir bu? Katırın kuyruğuna bağlayacak paramparça edecek. Çok vahşi bir ceza, ama imajı çok şirin. Kırk katır mı, kırk satır mı derken çocuk hiç düşünmez

bunu. Satırlarla doğranacak kıyma haline getirilecek. Çok vahşi bir şey. Günümüzde çocuk çok daha vahşilerine o kadar alışık ki bu çok masum kalıyor yanında. Fakat öte taraftan bakarsanız masallar hayatın ta kendisidir. Cengiz Han'ın yaşamış olduğu bir ülkede vahşet yok muydu? Elbette ki vardı. Ben gençliğimde çocuk edebiyatıyla çok ilgilenmiştim. O zamanlar *Times* gazetesinin bir edebiyat ilavesi vardı. Bu ilave yılda iki defa çıkardı. Çocuk kitaplarını teker teker incelerdi. Hangi açılardan İngiliz toplumu çocuk kitaplarını beğenmiyor? Hangi açılardan reddediyor? Ne türden eserlerin yazılmasına teşvik ediyor? Gazete, okuyucusuna bunları öğretiyordu. Bizde maalesef böyle bir faaliyet yok. Bizde anne babalar, kitaplardan hangisi cicili biciliyse, çocuğun gözüne ne çarptıysa alıp eline veriyor. Halbuki çocuk hikayelerinden bir kısmının asla ve asla o çocuklara okutulmaması lazım. Çünkü çok kötümser bazı hikayeler var. Çocukların kötümserliğe kapılmamaları lazım. Çocuk masallarının mutlaka mutlu bitmesi gerekir. Çünkü zaten evin içersinde anne baba koruyucu oldukları için, normal şartlarda anne ve baba çocuğu felaketten kurtaracaktır. BBC'de zaman zaman çocuk programlarını seyrediyorum. Fasulyeden bir köy yapacaklarsa fasulyeler renkli renkli oluyor. Yani çocuk yaparken eğleniyor da. Yabancı televizyon kanallarında seyrettiğim edebiyat ağırlıklı yayınlara hayranlık duyduğumu gizlemeyeceğim. Her konuyu tarih, mitoloji, yaratma açısından ele alıyorlar. Masalları gerçek peşinde olmadığını belirtiyor. Masalı bir kurmaca olarak açıklıyor. Tıpkı bizim masallarımızda olduğu gibi. Bir masal hayal edelim, diyorlar. Böylece hayal etme işlemi, masalı kurma işlemi beraberce başlıyor. Adeta her çocuk bir taş getiriyor, bakıyorsunuz ki ortaya çok eğlenceli ve çok güzel bir masal çıkmış. Basmakalıp tekrar bir süre için geçerli. Bir müddet sonra onun terk edilmesi yerine bir başkasının geçirilmesi lazım. Fikirler kaybedilmeden yeni şekillerin inşa edilmesi mutlaka lazımdır. Yoksa çocuklarımız bizim bize ait hiçbir şeyden haberdar olmayacak. Bu bir toplum için çok büyük bir kayıptır.

Bizde çocuk edebiyatının kaynağı nedir? Birçok ilkokul öğretmeni, benim bildiğim kadarıyla kendi tecrübelerine dayanarak çocuklar için hikayeler yazıyor. Ben şahsen bunları öğretici buluyorum. Fakat ortaya çıkan metinleri güzel değil. Çünkü o öğretmenler sanatçı değil. Bizim gerçek sanatçılarımızın bu konuya el atmaları gerekir. Zaman zaman buna el atanlar oluyor. Öğretmenler belki iyi anlatırlar ama iyi yazar değillerdir. Avrupa'da çocuklara ilk önce dini kuralları öğretmek istenir. Dinler ahlak öğretilerine sahiptirler: Hırsızlık etme. Kutsal kitaplardan alınan ve bir hırsızın başına gelecekleri anlatan bir kıssa, pekala çocuk edebiyatına uydurulabilir ki bu kutsal kitaplardan çok din adamlarının hikayelerini anlatan menkıbelerde geçmektedir. Bugün de fikra haline gelmiş, yani kısacık hikayelerle bu tür

menkıbelerden koparılmış ahlak öğretilerinin tekrarlandığını biliyoruz. Bunların da çocuklar için yeniden işlenmesi lazım. Ben hep, emekli olduktan sonra birkaç menkıbe alıp onları okumayı, çocuk edebiyatına bunlardan hangileri faydalı olur diye çıkarmayı hayal ettim. Bir türlü bu hayalimi gerçekleştirecek fırsat bulamadım. Fakat çocuk kitaplarında menkıbeleri kullanmanın da bir tehlikesi var. Menkıbeler, insanı hurafeye de itebilir. “Şeyh uçmaz, müridi uçurur” derler. Menkıbelerde bunların örnekleri pek çoktur. Herşey kullanana göre değişir. Bunu hiçbir zaman unutmayın. Bir şey ne mutlak iyidir ne mutlak kötüdür. Kullanmaya, kullananın niyetine göre değişir. Destanlar macera zevkini ideal insan anlayışını tatmin eden metinlerdir. Hiç kimse maceradan kurtulamaz.

Günümüzde atlı masalları çocuklara nasıl anlatacağız? Çok zor, çünkü at hayatımızdan çekildi hemen hemen. Tabii masallarda geçen pek çok büyü ifadenin artık gerçek olduğunu da unutmayalım. Kırk haramiler büyü bir hazine kapısının açılması için sihirli sözü söylerler. “Açıl susam açıl.” Siz mağazaların kapısından geçerken söylüyor musunuz bunu? Söylemenize gerek yok. Kapı sizi görür görmez açılıyor zaten. Teknoloji sayesinde masalın büyü sözleri çoktan aşılmış durumda. Bugün biz masalın içinde yaşıyoruz. Ben, büyüklerin okuduğu kitapların büyük bir kısmının çocuklar için masallara, hikayelere çevrilebileceğine şahsen inanıyorum. Ben bunu denedim ve çocukların ilgiyle dinlediklerini de gördüm. Fakat bunun tehlikeli yanı vardı. Çocuk, masaldan hoşlandıysa, defalarca tekrar etmenizi isteyebilirler. Unuttuysanız yandınız. Herhalde çocuk edebiyatı denince önce masalı hatırlamak yerinde olacaktır.

Bizim yazarlarımızdan büyük bir kısmı çocuklar için şiir de yazmışlardır. Ben bunlardan adını belki hiç duymadığınız birisinden söz etmek istiyorum. Onunla sözümü bitireceğim. Bu zat, 1920’lerde Dergah Dergisi etrafında yazan ve çocuk edebiyatına çok önem veren ve çocuk şiirlerini bir kitapta toplayan Emin Recep. Ben ondan “Elma Ağaçları” adlı küçük bir şiir okuyacağım:

“Birgün gelir çiçeklenir
Yine elma ağaçları.
Artık bahar geldi denir,
Dallar örter yamaçları.

Kelebekler üşer üşer,
Bu sevimli çiçeklere.

Sonra yağmur gibi düşer
Bu çiçekler bütün yere.

Güzel ağaçlarım yazık,
Yetim kaldım bir tarafta.
Dallar iner yere artık,
Geçer geçmez birkaç hafta.

Kapılıırım bir sevince,
Sonu gelmez hülyalara.
Zümrüt dallar süslenince
Kıpkırmızı elmalarla.”

Burada bir elmanın hava uygun olunca ağacının çiçeklenmesi, çiçeklerin dökülmesi meyve haline gelmesi, meyvelerinin afiyetle yenmesi macerası anlatılıyor. Bu pekala hayat bilgisi derslerinde kullanılabilir bir metin olamaz mı? Hem güzel bir dille yazılmış, hem çocuğun hayal gücünü geliştirecek bir metin. Benim söyleyeceklerim bu kadar. Umarım kafanızdaki birkaç soruya cevap verdiğim gibi, bir kaç yeni soru da uyandırmışımıdır.

* 28. 04. 2006 tarihinde Ahmet Taner Kışlalı Salonu'nda gerçekleşen “Çocuk Edebiyatı ve Çocuk Kitapları” konulu konferansın özet metni.